

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 76
(17720)

2009 чылдың
июль 9,
четверг

Садар өртээ
4 рубль.

ЫНАКШЫЛ ДЭЭШ ДЭЭДИ ШАҢНАЛ

Июнь 8-те - Өг-бүлениң, Ынакшылдың болгаш Шынчы чоруктуң хүнүнге тураскаадып, 25 чылдан хөй чылдар дургунда эгин кожа чурттап, төлөпиг ажи-төлдү өстүрүп, чонунга болгаш ниитилелге үлегер-чижек болган 26 өг-бүлелерге «Ынакшыл болгаш шынчы чорук дээш» деп медальды ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол байырлыг байдалга тывыскаан.

2008 чылдың июнь 8-те Муром хоорайның чурттакчыларының бо эгелээшкини өске-даа регионнар деткээн.

Бо чылын «Россия Федерациязынга Өг-бүлениң, Ынакшылдың болгаш Шынчы чоруктуң хүнү» эрттирерининг организастыг коми-

тедин Россия Федерациязының Президентизи Дмитрий Медведевтиң өөнүң ишти Светлана Владимировна Медведева удуртуп, «Ынакшыл болгаш шынчы чорук дээш» деп медальдың дугайында дүрүмнү тургускаш, онзагай өг-бүлелерни шаңнаарын доктааткан.

Хүндүлүг медальдарны алыры-биле республиканың кожуннарындан 26 өг-бүлө ТР-ниң Чазак Бажыңының хуралдаар залынга чыгып келген. Оларның аразында эң хөй — 62 чыл эп-найыралдыг, ханы билчишкенин кады чурттаан Эрзин кожундан Мария Шактаровна биле Николай Мижит-Доржуевич Суван-оолдар база Улуг-Хем кожундан Иван Сергеевич биле Елена Константиновна Соколовтар, Кызыл кожундан Маадыр-оол Бидипеевич биле Вера Хаажыпановна Монгуштарның өг-бүлелери дээш, ынакшылдың, шын-

Суван-оолдарның өг-бүлөзи дээди шаңналга төлөптүг болган.

чы чоруктуң үлегер-чижээ ажи-төлдөргө, уйнуктарыңа, чоок кижилеринге, чаңгыс чер-чурттугларыңа дамчыдып чоруур төлөптүг, турум, ажил-ишти, кызымак кижилер өг-бүлениң улуг шаңналын Чазак Даргазының холундан алыр аас-кежиктиг болганнар.

«Өг-бүлениң сүлдөзүн бедик тудуп, ажи-төлдү төлөптүг кижилер кылдыр кижизидери, оларга чыргалдыг келир үени магадылап амыдырап-чурттаары — ада-ие кижиге улуг харысалгалыг кызымак күш-ажыл-дыр. А ону төлөптүг, чараш ынакшылы болгаш шынчы чоруу-биле ажи эртери база күш-ажыл-дыр» — деп, ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол онзалап демдеглээш, шаңналдарны тывыскаан.

Ынакшылдың күчү-күжүн кады деңге камнап, ону өжүрбейн, бот-боттарын деткижи, сүмележи чораан өг-бүлелерниң дугайында дараазында солундан номчуур силер.

Айлаң МОНГУШ.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛ-ДУЦ тырттырган чуруу.

Наадымга уткуштур

ЧАҢГЫС ҮЕДЕ ЭРТТИРЕРИ КӨРДҮНГЕН

2010 чылдан эгелеп тус черлерге хамааржыр байырлалдарны чаңгыс үеде эрттирерин республиканың Чазаа шиитпирлээн.

Чер-черлерге хөй чон чыылган массалыг хемчеглер, байырлалдарны эрттирерин чурумчудуп, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырлар талазы-биле артык чарыгдалдарны үндүрбөзүн дугайында айтышкыны июнь 26-ның хүнүнде Тываның Чазаа берген. Шак ыңдыг хемчеглерге хоорайларның болгаш кожуннарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның юбилейлери болгаш өске-даа төөгүлүг улуг болушкуннар хамааржыр. Оларны көдээ черлерде дүжүт ажаалдазы дооступ турар өйде, тодаргайлаарга, октябрь айның бир дугаар субботаында эрттирерин сүмелеп турар. Айт чарыжының сезон ажы-дышкынын апрель айның бир дугаар декадазында, а октябрь 1-10 хүннеринде оон хаашкынын эрттирерин саналдаан.

Республиканың кол байырлалы Наадымга хамаарыштыр чаартылганы база кириген. Дараазында чылдан эгелеп малчыннарның кожун чергелиг байырлалдарын июль айның бир дугаар субботаында эрттирер. Байырлал хемчеглерининг программазы бүдүн чылдың көдээ ажил-агый түннелдерин үндүрүп, мурнакчыларның чедишкенин баян-ла демдеглевшаан, чоннун күш-ажылчы, мөзү-шынар болгаш культурлуг чаңчылдарын камгалап сайзырадыр база ол ышкаш көдээ ишчилерниң күш-ажылын үнелеп, оон ниитилелге уjur-утказын, ажи-төлдү бедидер сорулгалыг болур уjurлуг.

Наадымның программазы-биле кожуннун көдээ ишчилерининг мергежилин тодарадыр янзы-бүрү мөөрейлери, көдээ ажил-агый продукцияларын чедишкенин делгелгелерин, мал, куш болгаш урезин материалдарының делгелге-садыглаашкыннарын эрттирер, конкурска киржир бүдүрүлгө болгаш болбаазырадылганың чаа технологияларын делгээн стендилерни организастаар уjurлуг. Кожун төптеринге эрттирер Наадымнарга уткуштур сумуларның болгаш муниципалдыг тургузулгарның шак ыңдыг хевирлиг байырлал хемчеглерин эрттирери көрдүнгөн бооп турар.

Ынчап кээрге 2010 чылда республиканың кожуннарынга кожун чергелиг Наадымнарны июль 11-12-ниң хүннеринде эрттирер. Ол чүгө Сүт-Хөл кожунга хамаарышпас, чүге дизе аңаа бо чылдың июль 30-31-ниң хүннеринде республиканың улуг Наадымы болур.

Бистиң корр.

Тыва Республиканың Чазаанда

ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ АЙЫТКАЛЫНДА СОЛУГАЛАРНЫ КҮҮСЕДИР

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун Тыва Республиканың Улуг Хуралынга келир чылын күрүнө политиказы болгаш республиканың байдалының дугайында «Кризис: айылы болгаш аргалары» деп Айыткалы Тыва Республиканың социал экономиказын дүрген хөгжүдерининг кол сорулгаларын айткан кончуг чугула документ болур.

Тыва Республиканың Чазааның июль 7-де болган ээлчеглиг хуралында Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун Айыткалында тодараткан сорулгаларны амыдыралга боттандырап талазы-биле хемчеглерни бадылаар дугайында айтырыгны чугаалашкан. ТР-ниң Чазак Аппарадының удуртукчузу — ТР-ниң сайыды Владимир Кочергин бо талазы-биле илеткелди кылгаш, Айыткалда тодаргай сорулгалар салдынганын, мурнады хөгжүдөр чүүлдер билдингир, оларны амыдыралга боттандырап дээш ажил-ишти эки организастаары, туруштуг болгаш шудургу ажилдаары негеттинип келгенин чугаалаан. Ынчангаш Айыткалда кириген чугула сорулгаларны боттандыраары-биле 34 чүүлден тургустунган күүседир уjurлуг 111 хемчегни кончуг ки-

чээнгейлиг ажилдап кылган. Хемчеглерни күүседир хүлээлгелиг ямылар, агентилелдер, ведомстволар, хоорайлар, кожуннар чагыргалары-биле дугуржуп сүмелешкен, оларны күүседирининг хуусааларын тодараткан. Ында кол чүүл: кадрлар белеткелинче, кадрлар курлавырын тургузарынче кичээнгейни угландырган. Айыткалда кадр айтырыгын эң чугулап көрүп турар, республиканың социал экономиказының шапкын хөгжүлдөзү билии шыырак, мергежили бедик тускай эртемниглерден улуг хамаарылгалыг болуп турарын айткан. Кризиске удур хемчеглер ап чорударын чугулаа көргөн. Хамыктың мурнунда чуртакчы чоннун социал камгалалын күштелдирер, ажил чок улусту ажилга тургузар талазы-биле эңне дээштиг ажилдарны чорударын

үе негеп турар, бо чугула айтырыгны шиитпирлээри-биле 150 млн. рубльди берген, оон иштинде Тываның бюджетинден 7,5 млн. рубль көрдүнгөн. Ынчангаш ажил чок улусту ажилга тургузары, мергежилге өөредери, биче бүдүрүлгелер ажи-төлдү алырынга дузалаары кол сорулга болуп турар.

ТР-ниң Чазааның Даргазының ТР-ниң Улуг Хуралынга 2008 чылда Айыткалының күүселдизин илеткелди долчузу-биле таныштырган. Айыткалда сорулгаларны күүседир-биле эрткен чылын 84 хемчегни ажилдап кылган, оларның 53-жү күүсеттинген, 30-и күүсеттинип турарын сайыт дыңнаткан.

Чазак кежигүннери хемчеглерни сайгарып көргөн соонда, бо айтырыгга хамаарыштыр доктаалды хүлээп алган. Республиканың ямылары болгаш ведомстволары хүлээп алган хемчеглерниң күүселдизиниң кайы хире чоруп турарының дугайында медээни Тыва Республиканың Чазак Аппарадының контроль эргелелинге квартал санында кириерин доктаалда айткан.

2008 чылда Тыва Республи-

каның чурттакчы чонунун кадыының байдалының дугайында Күрүнө илеткелининг дугайында айтырыгның ийги номчулганын хуралга сайгарган. ТР-ниң кадык камгалал сайыды Александр Ооржак илеткелдин бирги номчулганының үезинде Чазак кежигүннерининг саналдары-биле илеткелде кириген эдилгелерин таныштырган. Хуралды башкарып эрттирер турган Чазак Даргазының бирги оралакчызы Шолбан-оол Иргит сөс алгаш, Тываның чурттакчы чонунун кадыының байдалын тодаргай айткан кончуг улуг хемчээлди илеткелди Чазак кежигүннери сайгарып чугаалажып турар-дыр, бо илеткелди чугаалажып көөрүңгө хоорайларның, кожуннарның, эмнелгелерининг кол эмчилери киришпээнинге таарзынмаанын илереткеш, илеткелди чугаалажып көөрүн организастаарын, ында айткан четпестерни эдер ажилды чорударын саналдаан. Күрүнө илеткелдин хуралга хүлээп алган.

Чазак хуралының хүн чурумунга 27 айтырыг кирген, оларны шуптузун чугаалашкаш, чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Үе болгаш аныяктар

ИДЕПКЕЙЛИГ, БУРУНГААР
КӨРҮШТҮГ

Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының талазы-биле яамының чорутканы «Тыва Республиканың Аныяктар чазаның кадрлар активи» деп конкурстун түңнелдеринге хамаарыштыр парлалга конференциязын ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамызы июнь 25-те эрттирген.

Конкурстун түңнелдеринге хамаарыштыр ТР-ниң Өөредилге яамызында Аныяктарның күрүне политиказы, кижизидилге болгаш немелде өөредилге талазы-биле эргелелдин начальниги Владимир Ооржак кыска медээни берген.

Чурттуң үштүн бир кезинин аныяктар тургузуп турар болгаш аныяктар политиказынга хамаарыштыр айтырыг күрүне уjurдузалыг болуп турары-биле ол онзагай. Сөөлгү чылдарда күрүне-ниң күүсекчи болгаш эрге-чагырга

органның ажил-чорудулгазынга аныяктарны хаара тудуп, оларның чаартыкчы үзел-бодалдарын ажил-ишке ажыглап, келир үениң бүгү тала-биле бышкан езулуг удуртукчу кадрларын белеткээр сорулга-биле Аныяктарның чазаны тургузары чугула черни ээлээн. Чогум Аныяктар ассоциациязының ажылы 10 чыл бурунгаар эгелеп, бодунуң эге базымнарын аныяктар ортузунга ажылдардан эгелээн турган. Амгы үеде Сибирь регионунда аныяктарның 5 ассо-

циациялары – Красноярск крайда, Омск, Новосибирск областтарда, Бурятия болгаш Тыва Республикада ажылдап, боттарының аргадуржулгалары-биле солчуп турарын демдегледип болур. Тыва Республиканың Чазаның Даргазы «Аныяктарның сайыттар кабинетин тургузар дугайында» Чарлыкка аныяктар организацияларының штавын ажыткан хүн – апрель 29-та, атты салган турган.

Бо удаада Аныяктар чазаны тургузуп, оларның төлөвилелдерин боттандыраарыга идигни бээр сорулга-биле конкурс чарлаттынган. Оон ажылынга киржир күзелин 22 кижилереткен. Олар дээрге аңгы-аңгы мергежилдин аныяктары-дыр. Киржикчилерниң аразында Москва база Новосибирск хоорайлардан доозукчу курстарның 2-2 студентилериниң киришкени студент аныяктар

ортузунда социал болгаш экономиктиг айтырыгларга хамааржыр чидиг айтырыгларның барын херечилээн. Конкурскан иититизи-биле 22 кижилереткен киригеш, боттарының төлөвилелдерин камгалаан. Ийиги чадага 18 кижилереткен болгаш мөөрейниң дараазында үе-чадазының шылгалдазын эрткеш, тыва аныяктарның өмүнээзинден Тыва Республиканың Аныяктар чазаның кадрлар активиниң өзүн тургускан.

Чазаны тургузунган чазактын регламентин июль 3-те бадылаан соонда, хей-ниити эгелээшкени-биле олар ажылдап эгелээр.

Идепкейлиг, бурунгаар үзел-бодалдыг, тургузукчу планнарлыг болгаш организаторжу шынарларлыг тиилекчи аныяктар парлалга конференциязынга кээп, боттарының төлөвилелдеринге хамаарыштыр кыска тайылбырларны берип, журналистерниң айтырыгларына харыылаан.

Күрүне эргелеп-башкарылганың талазы-биле, эртем, бизнеске болгаш профессионал база амы-хууда бедип депширинге эге базым болуп чазаны тургузунган Аныяктарның чазаны улуг рольду ойнаарына бүзүрүп каалыңар.

Айлаң МОНГУШ.

Кижилер болгаш хоойлу

ПРОКУРОРНУҢ
ЭРГЕ-БАЙДАЛЫ

Кижиниң эргелерин болгаш сонургалдарын камгалаар дээр туржур күрүне органның бирээзи болза Россия Федерациязының прокуратуразы болур. Кеземче, административтиг херектерден аңгыда, прокурорнуң бир кылыр уjurлуг ажылы хамаатының хоойлу езугаар эргелерин болгаш сонургалдарын камгалаар сорулга-биле судче чагаабижикти кириери болур.

Чижээлээр, мурнунда прокурор Россия Федерациязының Хамааты негелде чорудулгазының кодекзиниң 45 чүүлүнүң 1-кезээнге дүүштүр бир эвес хамааты кижилереткен кыдыг-ла-бир чөптүг чылдагаан-биле судче билдиришкени кирип шыдаас болза, хамаатыларның эргелерин, хосталгаларын болгаш хоойлу езугаар сонургалдарын камгалаары-биле судче билдиришкени кириер турган, ам үнде айтыккан кодекстин ол-ла чүүлүнде хамааты суд чорудулгазынга прокурорнуң ролун дыка калбарткан.

РФ-тиң Хамааты негелде чорудулгазының кодекзиниң 45 чүүлүнүң 1-кезээнде 2009 чылдың апрель 5-те №43 Федералдыг хоойлу езугаар ескерилгени кириген. Ында айтыканы болза, бир эвес хамааты кыдыгының байдалы, назы-хары улгаканы, харысалгага онаап болбас болгаш өске-даа чөптүг чылдагааннары-биле судче билдиришкени кирип шыдаас таварылгада, чүгле ынчан хамаатының эргелерин, хосталгаларын болгаш хоойлу езугаар сонургалдарын камгалаар билдиришкени прокурор судче кириер.

Бо кодексте кириген чазаның езугаар алырга, кыдыг-даа хамаатының оон социал (пенсия, пособие, чигелделер), күш-ажыл эргелерин (шалың төлөвири, ажылдан шын эвес үндүргени), өг-бүлени, ие-чашты, урулгары камгалаарына, чурттаар оран-савага эргелерин (чурттаар оран-сава-биле ханды-рары, чурттап орган бажынындан хоойлу езугаар эвес үндүргени), кижиниң кыдыгын болгаш долгандыр турар хүрээлелди камгалаарына болгаш өске-даа эргелерин болгаш сонургалдарын камгалаарына хамаарыштыр кириген чагаабижиктеринге, билдиришкени-неринге үндезилеп алгаш, прокурор судче билдиришкени кирип болур.

Ол ышкаш РФ-тиң Хамааты негелде чорудулгазының кодекзиниң 45 чүүлүнүң 1-кезээнде үндезилеп алгаш, хамаатыларның эргелерин боттандыраарына моондактарны тургузуп турар күрүне эрге-чагырга болгаш тус чер бот-башкарылга органның, албан-дужаалдыг кижилерниң хүлээп алган шийтирилери шын эвес деп санаан хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаар дугайында билдиришкени-биле билдиришкени кирип шыдаас таварылгада, чүгле ынчан хамаатының эргелерин, хосталгаларын болгаш хоойлу езугаар сонургалдарын камгалаарына хамаарыштыр кириген чагаабижиктеринге, билдиришкени-неринге үндезилеп алгаш, прокурор судче билдиришкени кирип болур.

Кызыл хоорайның прокуратуразы РФ-тиң Хамааты негелде чорудулгазының кодекзиниң 45 чүүлүнүң 1-кезээнде хамааты суд чорудулгазынга чаартылганы киригени-биле холбаштыр бо айтырыгны ажылының бир кол угланышкыны кылдыр санап турар.

Светлана АЖИ,
Кызыл хоорайның прокурорунуң улуг дузалакчызы.

Культура амыдыралы

ИГИЛ ОВААЗЫ

Чоокта чазаны Тыва Республиканың Национал музейинге тыва хөгжүм херекселдериниң мастерлериниң чогадыкчы эвилелиниң даргазы, хөгжүмчү Алдар Дамдынның кылганы хөгжүм-херекселдериниң делгелгези – Игил оваазының байырлалы хей чоннуң улуг сонургалын болдурган.

Делгелгени ажыдар мурнунда Национал оркестрнин артистери Алдар Дамдынның кылган хөгжүм херекселдеринге ойнап, концертти чыылган чонга бараалгаткан. Оон соонда ийиги каагы тускай өрээлде делгээн Игил оваазының ажыдышының ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак, ТР-ниң культура болгаш информация политиказының сайыды В.О.Донгак, ТР-ниң Чазаның чанында ГШИ-ниң директору К.А.Бичелдей, Тываның Улустун хөөмейжизи, тыва езу-чаңчылдар төвүнүн директору Конгар-оол Ондар болгаш өскелер-даа кирип, мастерниң кылганы хөгжүм-херекселдеринге хамаарыштыр бедик үнелелди берген.

Делгелгени делгеп салганы безин дыка солун, чогадыкчы, тывызык арганы ажыглаан. Улуг даштардан овааны кылгаш, оон бедик бажында Алдар Дамдынның

кылганы тос игилди азып каан. Ол дээрге өгбелеривистиң шаг-шаандан бээр хүндүлөп, ойнап чорааны хөгжүм-херексели игилге болгаш чонувустун төөгүзүңгө мөгейгениң бадыткалы-дыр. Көрүкчүлөр оларны сонургап, хөөнүн чазап, ойнап-даа турду.

Алдар Дамдын көрүкчүлөргө делгелгени эргилдир тайылбырлады. Ында кыдыг хөгжүм-херекселдерин чок дээр! Балык кежи, сарлык кежи, чылан кежи-биле каастап кылган, мыйыстан кылган дизе-ле, янзы-бүрү.

Национал музейниң директорунун хүлээлгезин күүседип турар У.П.Өлөй түрк чоннарның амыдыралында, езу-чаңчылдарында онзагай черни ээлеп турар игилге тураскааткан Игил оваазының байырлалы-биле чыылганнарга байыр чедиргеш, игил тыва эр кижиниң хей-аадының бедик болурунга улуг салдарлыгын

демдеглээн.

ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак сөс алгаш, чугалады:

—Тываның төөгүзүңгө онзагай болушкун бооп артар делгелгедир бо. Кыдыг-даа чон бодунуң культуразының ачызында өзүп, сайзырап, хөгжүп чоруур. ТР-ниң Чазаны 2008 чылды — Хөөмей чылы, 2009 чылды — Игил чылы кылдыр чарлааны таварылга эвес. Эрткен ХХ чүс чылдың 60-70-80 чылдарында школага өөренип тура, делегейниң чурттарының төөгүзүн өөренип тура, бодувустун төөгүзүстү эки билбес чораан-дыр бис. Тыва хөгжүм херекселдери база репрессияга таваржып чораан, оларны өрттедип, үреген турган. Өгбелерден дамчып келген хөгжүм херекселдерин кылыр улус ховартаан үеде Алдар Дамдын оларны кылбышаан, улам сайзырадып турары дыка-ла өөрүнчүг-дүр. Мындыг мастерлерге алдарлыг аттар тыпсырының дугайында хоойлууста безин көрдүмүз, ону ам өөренип көөрүе келген. Игил чылында биске онза белээ дээр, Алдар Дамдынга, оон командазынга өөрүп четтиргенивисти илередип көрээлинер.

В.О.Донгак, культура болгаш информация политиказының сайы-

ды, сөс алгаш, Алдар Дамдынның хөгжүм херекселдеринге бедик үнелелди берип, оон удуртуп турары мастерлерге ажылдаарына таарымчалыг байдалдарны тургузарын аазаан.

ТР-ниң Чазаның чанында ГШИ-ниң директору К.А.Бичелдей:—Тыва кижилер овааны сеткил-сагыжындан ыдыктап чораан, аңаа дөмейлештирип, игил оваазын тургусканын ук хөгжүм херекселдинге хүндүткел кылдыр хүлээп көөрү апар. Бо делгелге-биле Алдар Дамдын амгы болгаш келир үениң салгалдарын тыва чоннуң хөгжүм херекселдерин ыдыктап көрүп чоруурунче кыйгырып турары ол ышкажыл. Алдар Дамдынның кылган хөгжүм херекселдери Тыва-высты бүгү делегейге улам алдаржыдар дээрзи чугаажок.

Делгелгени сонургап келген чонга сурагыг «Игил» бөлүгүнүн артистери аян туткан.

Светлана БАЛЧЫР.

Чурттакчы чонну ажылга хаара тудар төпте

МЕРГЕЖИЛ ШИЛИП АЛЫРЫНГА ДУЗА

Кызыл кожуунуң чурттакчы чонну ажылга хаара тудар төвүнүн ажылдакчылары Көк-Тейниң 1 болгаш 2 дугаар школаларының доозукчу класстарының аразына профугланыйышкын ажылдарына республиканың эге профессионалдыг болгаш ортумак өөредилге черлериниң төлээлерин хаара туткан.

Кызылдың автоорук техникумунун төлээзи А.П.Суменков ук өөредилге черинде кыдыг мергежилдерге тускай өөредип турарын видео-чурукка көргүзүп, өөредилге чериниң хей-ниити ажылдарына: спортка, уран чүүлге болгаш аныяктар аразына хемчеглерге кирип турар чедишкенин

дугайында делгеренгейи-биле көргүскен. Оон аңгыда мында белеткеп турар тускай мергежилдиглерниң Тываның ажил-агы адырларына кайы хире херегелдин саннарбарымдаалар кырынга бадыткаан.

Кызылдың эмчи училищезинин директору Н.Д.Хертектин училище дугайында чугаазын доозукчулар

аажок сонургап, хей айтырыгларны салган.

Эге профессионал өөредилге черлеринде кыдыг адырларга тускай мергежилдиглерни белеткеп турарын, күш-ажыл рыногунун негелделериниң аайы-биле чазаны мергежилдерни чыл санында ажыдып, эң ылангыя амгы үеде демирорукту Тываже кириер деп турары-биле холбаштыр ПУ-1-де демирорук ажылдакчыларын, ПУ-4 евро-септелге кылыр мастерлер болгаш кайы-даа училищелер чик автомашиналар септээр тускай мергежилдиглерни белеткээр адырларны ажыткаан ПУ-4-түн башкызы Р.С.Серебренникова, ПУ-1-ниң

директорунун кижизидилге талазы-биле оралакчызы М.М.Саая чыылганнарга чугалап берген.

Иититизи-биле профугланыйышкын талазы-биле ажылдарга 75 доозукчуларны ужуражылгага хаара тудуп, чурттакчы чонну ажылга хаара тудар төптүн ажылдакчылары мергежилди чүгле билиниң, шыдаар шаанын аайы-биле эвес, а дооскаш дораан ажылдай берип болур аргазының аайы-биле шилип алырынга боттук дузаны чедирген.

Владислав САТ,
Кызыл кожуунуң чурттакчы чонну ажылга хаара тудар төвүнүн специализи.

	Ортумак фармацевтика эртеми болгаш угланыышкын талазы-биле 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажы	2501
2.2.9	Медицина дезинфектору, медицина регистратору Ортумак (долу) ниити эртем болгаш ажыл стажына негелде чокка 3 айдан эвээш эвес тускай өөредилге Ажыл стажына негелде чокка ортумак медицина эртеми азы ортумак (долу) ниити билиг болгаш угланыышкын талазы-биле 2 чылдан эвээш эвес ажыл стажы	2376 2501
2.2.10	<u>2-ги мергежил деңнели:</u> Эпидемиолог эмчинин дузалакчызы, дыңнаар органнар протезизи Ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.11	Лаборант «Лаборантское дело» деп тускай эртем талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2797 2992 3286 3605
2.2.12	Рентген тырттырар лаборант Ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2797 2992 3286 3605
2.2.13	Диета кылыр эмчи сестразы «Сестринское дело» деп тускай эртем талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2797 2992 3286 3605
2.2.14	<u>3-кү мергежил деңнели:</u> Эмчи сестразы (поликлиникалар хүлээп алыышкыннарының, участок, эндоскопия кабинетинин, физиотерапия, функционалдыг диагностика талазы-биле) «Сестринское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок эмчи сестразы; II мергежил категориялыг эмчи сестразы; I мергежил категориялыг эмчи сестразы; дээди мергежил категориялыг эмчи сестразы	2797 2992 3286 3605
2.2.15	Хүлээп алыышкын чорудар салбырның (приемный покой), массаж талазы-биле төлевирлиг эмчи сестразы, ниити практиканың эмчизинин эмчи сестразы «Сестринское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок эмчи сестразы; II мергежил категориялыг эмчи сестразы; I мергежил категориялыг эмчи сестразы; дээди мергежил категориялыг эмчи сестразы	3286 3605 3605 3948
2.2.16	Диш кылыр техник «Ортопедиктиг стоматология» деп тускай эртем талазы-биле ортумак медицина эртеми: III мергежил категориялыг; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2992 3286 3605 3948
2.2.17	Эмнелгениң лаборант техниги «Лаборантское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.18	Фармацевт Ортумак фармацевтика эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2992 3286 3605 3948
2.2.19	Медицина талазы-биле оптик-оптометрист «Медицинская оптика» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2992 3286 3605 3948
2.2.19	<u>4-кү мергежил деңнели:</u> Акушерка «Акушерское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2992 3286 3605 3948
2.2.20	Фельдшер «Лечебное дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2992 3286 3605 3948

2.2.21	Эмчи сестразы: анестезист, кезишкын кылыр, сыкыртыр, шарыыр «Сестринское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок эмчи сестразы; II мергежил категориялыг эмчи сестразы; I мергежил категориялыг эмчи сестразы; дээди мергежил категориялыг эмчи сестразы	3286 3605 3605 3948
2.2.22	Диш эмчизи «Зубоврачебное дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.23	Фельдшер-лаборант «Лаборантское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	2992 3286 3605 3948
2.2.24	Улуг фармацевт Ортумак фармацевтика эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.25	Улуг акушер эмчи «Акушерское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.26	Улуг фельдшер эмчи «Лечебное дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.27	Улуг: 3-кү мергежил деңнелге хамаарыштырган эмчи сестралары «Сестринское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок эмчи сестразы; II мергежил категориялыг эмчи сестразы; I мергежил категориялыг эмчи сестразы; дээди мергежил категориялыг эмчи сестразы	3286 3605 3948 4189
2.2.28	Улуг: анестезист эмчи сестразы, операция өрээлиниң эмчи сестразы, сыкыртыышкын кылыр эмчи сестразы, шарыыр черниң эмчи сестразы «Сестринское дело» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.29	Диш кылыр улуг техник «Стоматология ортопедическая» деп мергежил талазы-биле ортумак медицина эртеми: III мергежил категориялыг; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189
2.2.30	Эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң аптека эргелекчизи мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3286 3605 3948 4189

2.3. «Эмчилер болгаш провизорлар» деп профессионал мергежил бөлүү

1	2	3
2.3.1	<u>1-ги мергежил деңнели:</u> Интерн-эмчи Ажыл стажына негелделер кылбас дээди медицина эртеми	3286
2.3.2	Ажылында үзүктелтишкынниң эмчи-специалист (стажер) Дээди медицина эртеми болгаш эмчи-специалистниң адын тывысканының дугайында документ	3605
2.3.3	<u>2-ги мергежил деңнели:</u> Эмчи-специалист (3-4 мергежил деңнелинге хамаарыштырган эмчилер-специалистерден аңгыда) Дээди медицина эртеми болгаш эмчи-специалистниң адын тывысканының дугайында документизи: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг эмчи-специалист; I мергежил категориялыг эмчи-специалист; дээди мергежил категориялыг эмчи-специалист	3948 4189 4526 4864
2.3.4	Провизор-технолог, провизор-аналитик Дээди фармацевтика эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3948 4189 4526 4864

2.3.5	3-кү мергежил деңгели: Эмнелге-профилактиктиг албан черлериниң стационар кезектериниң эмчи-специализи (4-кү мергежил деңгелинге хамаарыштырган эмчилер-специалистерден аңгыда) Дээди медицина эртеми болгаш эмчи-специалисттиң адын тывысканының дугайында документ: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг эмчи-специалист; I мергежил категориялыг эмчи-специалист; дээди категориялыг эмчи-специалист	3948 4189 4526 4864
2.3.6	4-кү мергежил деңгели: Эмнелге-профилактика албан черлериниң стационарларынга операциялар кылыр хирургия угланышкынының эмчи-специализи Дээди медицина эртеми болгаш эмчи-специалисттиң адын тывысканының дугайында документ: мергежил категориязы чок эмчи-специалист; II мергежил категориялыг эмчи-специалист; I мергежил категориялыг эмчи-специалист; дээди мергежил категориялыг эмчи-специалист	4189 4526 4864 5153
2.3.7	Улуг: провизор, провизор-аналитик, провизор-технолог, провизор-технолог болгаш аналитик, контроль-аналитиктиг лабораторияның, эм херекселдериниң шынарын контрольдаар талазы-биле төптүн, информастыг ажил талазы-биле провизору Дээди фармацевтика эртеми: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	4526 4864 5153 5531

2.3.8. Иштики 2.3.6 пункт дараазында черлерге хамааржыр:

2.3.8.1. Анестезиолог-реаниматолог эмчилерге: анестезиология-реанимация салбырларының (бөлүктөрүнүн), эмнелге албан черлериниң реанимация болгаш стационарларның күштүг терапия салбырларының (палаталарының), дүргөн болгаш план-консультациялыг сүмө бээр салбырларның.

2.3.8.2. Хирург эмчилерге, уролог эмчилерге база рентген эмчилеринге: рентген болгаш күштүг чалгылыг даштар чууар салбырларның, лазерлиг хирургияның, кылымал хан дамчыдар лабораторияларның; диагноз тургузар болгаш эмнээриниң рентгенниг хирургия кылыр аргаларның; гемодиализ салбырларының хирург эмчилеринге; дүргөн болгаш план-консультациялыг дуза көргүзөр салбырларның шупту аттарының хирург эмчилеринге; хан хоюглар хирургия салбырларының эмчилеринге; суд-психиатрия эксперттериниң эмчилеринге (амбулаторлуг

хүлээп алышкындар кылырындан аңгыда); стационарларга эмнээшкенин хемчеглерни боттандырып турар эмчилерге-эндоскописттерге; патологоанатом эмчилерге.

2.3.8.3. Поликлиникаларның хирург эмчилеринге (амбулаторлуг-поликлиниктиг кезектерге), оларның чылда 3 айдан хөй эвес азы ийи чылда чаңгыс катап 4 ай улаштыр хуусаада аралаштыр кылыр чурум езугаар стационарга ажылының үезинде.

2.3.8.4. Хирург эмчилерге, бир эвес ажилдың хемчээли-биле чогуур мергежилдин хирург эмчизиниң бо мергежилге хамаарыштыр аарыг кижилерниң амбулаторлуг хүлээп алышкынын кылыр кылдыр албан-дужаалын аңгылаары болдунмаан таварылгада, оларның стационарга болгаш поликлиникада ажылынга.

2.4. «Албан черлериниң дээди медицина болгаш фармацевтика эртемниг структурлуг кезектериниң удуртукчулары (эмчи-специалист, провизор)» деп профессионал мергежилдин бөлүү

1	2	3
2.4.1	1-ги мергежил деңгели: 2-ги мергежил деңгелинге хамаарыштырган эмчилерниң болгаш фармацевтика ажилдакчыларының аразындан структурлуг кезектиң (килдис, салбыр, лабораторияның, кабинеттиң, отрядтың болгаш өске-даа) эргелекчизи, структурлуг кезектиң (килдис, салбыр, лаборатория, кабинеттиң, отрядтың болгаш өске-даа) начальниги бөлүктө 6 чедир эмчилер азы провизорлар албан-дужаалдары барда: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг бөлүктө 7 болгаш оон-даа хөй эмчилер азы провизорлар албан-дужаалдары барда: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	4189 4526 4864 5153 4526 4864 5153 5531
2.4.2	3-кү мергежил деңгелинге хамаарыштырган эмчилерниң болгаш фармацевтика ажилдакчыларының аразындан структурлуг кезектиң (килдис, салбыр, лабораторияның, кабинеттиң, отрядтың болгаш өске-даа) эргелекчизи, структурлуг кезектиң (килдис, салбыр, лаборатория, кабинеттиң, отрядтың болгаш өске-даа) начальниги бөлүктө 6 чедир эмчилер азы провизорлар албан-дужаалдары барда: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг бөлүктө 7 болгаш оон-даа хөй эмчилер азы провизорлар албан-дужаалдары барда: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	4189 4526 4864 5153 4526 4864 5153 5531
2.4.3	2-ги мергежил деңгели: 4-кү мергежил деңгелинге хамаарыштырган эмчи-специалист - стационарларның хирургия угланышкынының салбыр эргелекчизи бөлүктө 6 чедир эмчилер албан-дужаалдары барда: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг бөлүктө 7 болгаш оон-даа хөй эмчилер албан-дужаалдары барда: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	4526 4864 5153 5531 4864 5153 5531 5957

2.4.4. 2.4.1.пункт дараазында кижилерге хамааржыр:

2.4.4.1. Килдистер, салбырлар, лабораториялар, кабинеттер болгаш өске-даа «Эмчилер болгаш провизорлар» деп профессионал мергежил бөлүүнүн 2-ги деңгелге

хамаарыштырган эмчилерниң болгаш фармацевтика ажилдакчыларының санындан структурлуг кезектер удуртукчуларынга.

2.4.5. 2.4.2 пункт дараазында кижилерге хамааржыр:

2.4.5.1. Килдистер, салбырлар, лабора-

ториялар, кабинеттер болгаш өске-даа «Эмчилер болгаш провизорлар» деп профессионал мергежил бөлүүнүн 3-кү деңгелге хамаарыштырган эмчилерин болгаш фармацевтика ажилдакчыларының санындан

структурлуг кезектер удуртукчуларынга.
2.4.5.2. Кадык камгалал албан черлериниң структурлуг кезектери болуп турар контроль-аналитиктиг лабораториялар удуртукчуларынга.

2.5. Дээди профессионал эртемниг специалистер

1	2	3
2.5.1	Эмчи психолог Дээди психолог эртем болгаш эмчиниң психология талазы-биле немелде билиг: мергежил категориязы чок; II мергежил категориялыг; I мергежил категориялыг; дээди мергежил категориялыг	3948 4189 4526 4864
2.5.2	Биолог «Биология» мергежилиниң талазы-биле дээди профессионал эртеми: удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган эмнелге-профилактиктиг албан черлеринде мергежил категориязы чок; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган эмнелге-профилактиктиг албан черлеринде II мергежил категориялыг; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган эмнелге-профилактиктиг албан черлеринде I мергежил категориялыг; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган эмнелге-профилактиктиг албан черлеринде болгаш санитар-эпидемиологтук албан черлеринде дээди мергежил категориялыг	3948 4189 4526 4864
2.5.4	Ионналдырар болгаш ионналдырбас херелденишкенин дестерин контрольдаар талазы-биле эксперт-физик Дээди физик-техниктиг эртем: удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле II-IV бөлүктөргө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде мергежил категориязы чок; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле II-IV бөлүктөргө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде II мергежил категориялыг; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган кадык камгалал албан черинде мергежил категориязы чок эксперт-физик; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле II-IV бөлүктөргө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде I мергежил категориялыг; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган кадык камгалал албан черинде II мергежил категориялыг эксперт-физик; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле II-IV бөлүктөргө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде дээди мергежил категориялыг; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган кадык камгалал албан черинде I мергежил категориялыг эксперт-физик; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган кадык камгалал албан черинде дээди мергежил категориялыг	3605 3948 4189 4526 4864
2.5.5	Эмнээшкенин күш-культура талазы-биле инструктор-методист эмнээшкенин күш-культура болгаш массаж талазы-биле немелде белеткелдиг дээди күш-культура эртеми: угланышкын талазы-биле 3 чылдан эвээш эвес ажил стажы; эмнээшкенин күш-культура талазы-биле инструктор-методист албан-дужаалда 3 чылдан эвээш эвес ажил стажы азы угланышкын талазы-биле 5 чылдан эвээш эвес ажил стажы; эмнээшкенин күш-культура талазы-биле инструктор-методист албан-дужаалда 5 чылдан эвээш эвес ажил стажы; эмнээшкенин күш-культура талазы-биле инструктор-методист албан-дужаалда 7 чылдан эвээш эвес ажил стажы; эмнээшкенин күш-культура талазы-биле инструктор-методист албан-дужаалда 10 чылдан эвээш эвес ажил стажы;	3286 3605 3948 4189 4526
2.5.6	Кадык камгалал албан чериниң химик-эксперти Дээди профессионал эртем («Химия», Химиктиг технология болгаш биотехнология» белеткелениң угланышкынының талазы-биле) база санитарлыг-гигиеналыг лабораторлуг шинчилелдер айтырыгларының талазы-биле немелде белеткел; мергежил талазы-биле 3 чылдан эвээш эвес ажил стажы; мергежил талазы-биле 5 чылдан эвээш эвес ажил стажы; мергежил категориязы чок кадык камгалал албан чериниң химик-эксперттиң албан-дужаалында 3 чылдан эвээш эвес ажил стажы; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле II-IV бөлүктөргө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде II мергежил категориялыг кадык камгалал албан чериниң химик-эксперти; күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле II-IV бөлүктөргө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде I мергежил категориялыг азы удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде II мергежил категориялыг кадык камгалал албан чериниң химик-эксперти; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле II-IV бөлүктөргө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде дээди мергежил категориялыг азы удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде I мергежил категориялыг кадык камгалал албан чериниң химик-эксперти; удуртукчуларның күш-ажыл төлөвириниң талазы-биле I бөлүккө хамаарыштырган кадык камгалалының албан черлеринде дээди мергежил категориялыг кадык камгалал албан чериниң химик-эксперти	3286 3605 3948 4189 4526 4864 5253
2.6	Өөредилге албан черлериниң ажилдакчызы	
2.6.1	Дефектолог-башкы, логопед-башкы, логопед ажыл стажынга негелде тургуспас дээди дефектолог эртеми; дээди дефектолог талазы-биле билии база педагогика ажилының стажы 2-ден 5 чыл чедир; дээди дефектолог талазы-биле билии болгаш педагогика стажы азы психо-медико-педагогтук консультацияга ажил стажы 5-тен 10 чыл чедир; дээди дефектолог талазы-биле билии болгаш педагогика стажы, азы болза психо-медико-педагогтук консультацияга ажил стажы 10 чылдан хөй; дээди дефектолог талазы-биле билии база педагогика ажилының стажы 20 чылдан хөй азы II мергежил категориялыг;	3286 3605 3948 4189 4526

2.6.2	I мергежил категориялыг;	4864
	дээди мергежил категориялыг	5153
	Күш-ажыл кижизидилгезинин удуртукчузу	
	ажыл стажынга негелде кылбас ортумак профессионал эртеми;	3286
	ажыл стажынга негелде кылбас дээди профессионал эртеми азы ортумак профессионал эртеми болгаш 2-ден 5 чыл чедир педагогика ажылының стажы;	3605
2.6.3	дээди профессионал эртеми болгаш 2-ден 5 чыл чедир педагогика ажылының стажы азы ортумак профессионал эртеми болгаш 5 чылдан өрү педагогика ажылының стажы;	3948
	дээди профессионал эртеми болгаш 5 чылдан өрү педагогика стажы;	4189
	II мергежил категориялыг;	4526
	I мергежил категориялыг;	4864
	дээди мергежил категориялыг	5153
2.6.4	Күш-ажыл талазы-биле инструктор	
	ажыл стажынга негелде кылбас ортумак профессионал эртеми азы ортумак (полное) ниити билин, тускай белеткел болгаш угланышкын талазы-биле 3-чылдан эвээш эвес ажыл стажы;	2797
	ажыл стажынга негелде кылбас дээди профессионал эртеми азы ортумак профессионал эртеми болгаш 2-ден 5 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы;	3286
	дээди профессионал эртеми болгаш 2-ден 5 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы азы ортумак профессионал эртеми болгаш 5-тен 10 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы;	3605
	дээди профессионал эртеми болгаш 5-тен 10 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы азы ортумак профессионал эртеми болгаш 10 чылдан педагогика талазы-биле стажы;	3948
2.6.5	дээди профессионал эртеми болгаш 10 чылдан өрү педагогика талазы-биле стажы азы II мергежил категориялыг;	4189
	I мергежил категориялыг;	4526
	дээди мергежил категориялыг	4864
	Кижизидикчи (улуг кижизидикчини киригени-биле)	
	ажыл стажынга негелде кылбас ортумак профессионал эртеми;	2992
2.6.6	ажылга негелде кылбас дээди профессионал эртеми азы ортумак профессионал эртеми болгаш 2-ден 5 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы;	3286
	дээди профессионал эртеми болгаш 2-ден 5 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы азы ортумак профессионал эртеми болгаш 5-тен 10 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы;	3605
	ажыл болза дээди профессионал эртеми болгаш 1 чылдан эвээш эвес педагогика стажы (улуг кижизидикчиге хамаарыштыр);	3948
	дээди профессионал эртеми болгаш 5-тен 10 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы азы ортумак профессионал эртеми болгаш 10 чылдан өрү педагогика талазы-биле стажы;	4189
	ажыл болза дээди профессионал эртеми болгаш 2-ден 5 чыл чедир педагогика стажы (улуг кижизидикчиге хамаарыштыр);	4526
2.6.7	дээди профессионал эртеми болгаш 10-дан 20 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы азы дээди профессионал эртеми болгаш 5-тен 10 чыл чедир педагогика талазы-биле стажы (улуг кижизидикчиге хамаарыштыр);	4864
	дээди профессионал эртеми болгаш 20-ден өрү педагогика талазы-биле стажы азы II мергежил категориялыг, азы болза дээди профессионал эртеми болгаш 10 чылдан өрү педагогика стажы (улуг кижизидикчиге хамаарыштыр);	5153
	кижизидикчиге болгаш улуг кижизидикчиге I мергежил категориялыг;	
	кижизидикчиге болгаш улуг кижизидикчиге дээди мергежил категориялыг	
	Педагог-психолог	
2.6.8	дээди психолог азы ажыл стажынга негелде кылбас «Психология» деп немелде мергежилдиг дээди педагогика эртеми;	3286
	дээди психолог азы ажыл стажынга негелде кылбас «Психология» деп немелде мергежилдиг дээди педагогика эртеми болгаш педагог-психологтуң албан-дужаалында 2-ден 5 чыл чедир ажыл стажы;	3605
	дээди психолог азы ажыл стажынга негелде кылбас «Психология» деп немелде мергежилдиг дээди педагогика эртеми болгаш педагог-психологтуң албан-дужаалында 5-тен 10 чыл чедир ажыл стажы;	3948
	дээди психолог азы ажыл стажынга негелде кылбас «Психология» деп немелде мергежилдиг дээди педагогика эртеми болгаш педагог-психологтуң албан-дужаалында 10 чылдан өрү ажыл стажы;	4189
	II мергежил категориялыг;	4526
2.6.9	I мергежил категориялыг;	4864
	дээди мергежил категориялыг	5153
	Библиотекарь	
	ажыл стажынга негелделер кылбас ортумак профессионал эртеми азы ниити ортумак эртеми болгаш курстуг белеткел;	2797
	(II категорияның библиотекары) - ажыл стажынга негелделер кылбас дээди профессионал эртеми азы ортумак профессионал эртеми болгаш библиотекарь албан-дужаалда 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажы;	2992
2.6.10	(I категорияның библиотекары) - дээди профессионал эртеми болгаш II категорияның библиотекарының албан-дужаалында 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажы;	3605
	(башкарыкчы библиотекары) - дээди профессионал эртеми болгаш I категорияның библиотекарының албан-дужаалында 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажы;	3948

2.6.20. Хемчээлдерин (албан-дужаалдар шалыңнарының) өскерилгелерин;

2.6.20.1. аттестация комиссиязының шийтпирин үндүргөн хүнүнден эгелээш, мергежил категориязын тывысканда;

2.6.21. Педагогика болгаш өөрөдиге

2.7. Кадык камгалал албан черлеринин удуртукчуларының албан-дужаал шалыңнары

1	2	3
2.7.1.	Улуг эмчи (директор, начальник)	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин I деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	7565
	II мергежил категориялыг;	8011
	I мергежил категориялыг;	8699
2.7.2.	дээди мергежил категориялыг	9078
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин II деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	5957
	II мергежил категориялыг;	6308
	I мергежил категориялыг;	6850
2.7.3.	дээди мергежил категориялыг	7208
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин III деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	5531
	II мергежил категориялыг;	5857
	I мергежил категориялыг;	6361
2.7.4.	дээди мергежил категориялыг	6693

2.7.1.	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин I деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	5153
	II мергежил категориялыг;	5457
	I мергежил категориялыг;	5926
	дээди мергежил категориялыг	6235
2.7.2.	Медицина угланышкынның улуг эмчинин оралакчылары	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин I деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	6877
	II мергежил категориялыг;	7283
	I мергежил категориялыг;	7908
2.7.3.	дээди мергежил категориялыг	8252
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин II деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	5415
	II мергежил категориялыг;	5734
	I мергежил категориялыг;	6227
2.7.4.	дээди мергежил категориялыг	6553
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин III деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	5028
	II мергежил категориялыг;	5324
	I мергежил категориялыг;	5782
2.7.5.	дээди мергежил категориялыг	6084
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин IV деңгели:	
	мергежил категориялыг чок;	4684
	II мергежил категориялыг;	4960
	I мергежил категориялыг;	5387
2.7.6.	дээди мергежил категориялыг	5668
	Экономика айтыргалар талазы-биле улуг эмчинин оралакчылары, кол бухгалтерлер	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин I деңгели:	6877
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин II деңгели:	5415
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин III деңгели:	5028
2.7.7.	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин IV деңгели:	4685
	Административтик ажыл-агый талазы-биле улуг эмчинин оралакчылары, кол бухгалтеринин оралакчылары	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин I деңгели:	5953
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин II деңгели:	4922
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин III деңгели:	4570
2.7.8.	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин IV деңгели:	4259
	Улуг эмчи сестразы (улуг акушерка, кол фельдшер)	
	Ажыл стажынга негелделер кылбас «Сестринское дело» деп мергежил талазы-биле дээди медицина эртеми азы бедиткен азы баазалыг деңгелдин ортумак медицина эртеми болгаш угланышкын талазы-биле 5 чылдан эвээш эвес ажыл стажы;	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин I деңгели:	5153
	мергежил категориялыг чок;	5457
2.7.9.	II мергежил категориялыг;	5926
	I мергежил категориялыг;	6235
	дээди мергежил категориялыг	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин II деңгели:	4864
	мергежил категориялыг чок;	5151
2.7.10.	II мергежил категориялыг;	5594
	I мергежил категориялыг;	5885
	дээди мергежил категориялыг	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин III деңгели:	4526
	мергежил категориялыг чок;	4793
2.7.11.	II мергежил категориялыг;	5205
	I мергежил категориялыг;	5150
	дээди мергежил категориялыг	
	удуртукчуларга күш-ажыл төлевиринин талазы-биле албан черинин IV деңгели:	4189
	мергежил категориялыг чок;	4436
2.7.12.	II мергежил категориялыг;	4817
	I мергежил категориялыг;	5069
	дээди мергежил категориялыг	
	50 чедир санныг орунуг азы 7 чедир санныг эмчи албан-дужаалдарлыг албан черинин улуг эмчизи (директор, эргелекчи, начальник)	
	мергежил категориялыг чок;	4526
2.7.13.	II мергежил категориялыг;	4739
	I мергежил категориялыг;	5205
	дээди мергежил категориялыг	5476
	Сестралар ажаап-карактаар эмнелгезинин (бажыңының) директору (дээди азы ортумак медицина эртемниг), хоспис директору	
	мергежил категориялыг чок;	4526
2.7.14.	II мергежил категориялыг;	4739
	I мергежил категориялыг;	5205
	дээди мергежил категориялыг	5476

2.8. Социал адырның ажылдакчыларының албан-дужаал шалыңнары

Социал ажылдакчы:	ажыл стажынга негелделер кылбас эге профессионал эртеми азы ортумак долу (ниити) билин болгаш угланышкын талазы-биле 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажы	2501
	ажыл стажынга негелделер кылбас ортумак профессионал эртеми азы эге профессионал эртеми болгаш угланышкын талазы-биле 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажы	2550
	ажыл стажынга негелделер кылбас дээди профессионал эртеми азы ортумак профессионал эртеми болгаш угланышкын талазы-биле 3 чылдан эвээш эвес ажыл стажы	2797
	дээди профессионал эртеми болгаш угланышкын талазы-биле 5 чылдан эвээш эвес ажыл стажы	3286

2.9. Медицина болгаш фармацевтика ажылдакчыларындан аңгыда, тускай белеткел азы мергежилдинге негелделерде доктааткан ажыл стажы чок, ынчалза-даа практика кырында арга-дуржулгазы чедер болгаш оларга дааскан албан-дужаал хүлээлгелерин шынарлыг болгаш долу хемчээл-биле боттандырып турар кижилер

тарифтер тургузар комиссияның сүмези-биле, үндүреринин чуруму езугаар, чогуур албан-дужаалга томуйлаттырган туруп болур. Оларга тускай белеткелдиг болгаш ажыл стажтыг кижилеринин албан-дужаал шалыңына дүүштүр албан-дужаал шалыңын тургускан туруп болур.

Надежда ОЧУР

ДУЖААП КИРЕРИНИН ДУЖАМЫКТАРЫ

(абитуриентилерге, ада-иелерге каш сүме)

Найысылал хоорайывыста арыннары хүнге хүрертир додуккан көңгүс чалыы оолдар-кыстар кижии басып каа дег көвүдээн. Чайгы үе, а ооң-биле чергелештир школа дооскан ажы-төлдүн келир үедеги амыдыралын шиитпирлээр уjurлуг харысалгалыг өйнүң келгени бо. Өскээр чугаалаарга, школа доозукчуларының болгаш оларның ада-иелери, чоок улузунун мурнунда өөредилге черлеринче дужаап кирери деп чедип алыры белең эвес сорулга салдыган.

Шак ол сорулганы боттандырада шиитпирлээр уjurлуг дыка хөй айтырыглар тургустунуп келир: амы-хууда акша-хөреңги тыптынар, идик-хеп саттынар чергелиг

чүүлдерден эгелээш, кандыг мергежил чедип алырыл, кайы өөредилге черинче, кандыг арга-биле дужаап кирерил дээн ышкаш айтырыглар-ла хөй. Чаңгыс аай күрүнө экзамени дужаар апарган амгы үеде бо доозукчуларның мурнунда кирериниң экзаменнеринге белеткели, шак ол экзаменнерни дужаар, а ооң соонда кандыг демдек алганын улуг дүвүрел-биле манаар деп улуг шылгалданың тургустунмас апарганы чаян деп болур. Ынчалза-даа ол чокка-ла сагыш-сеткилди хоозурадыр, угаан-бодалды албаарадыр шааптар бергелер дыка хөй.

Оларның чамдызынга каксы доктааптарын чөпшээрер көрүңер.

Кым болурул?

Мурнунда чылдарда болза (мээң бот-хууда эскергеним-биле), бистин доозукчуларымыс, ылаңгыя кожуун школаларындан келген уруглар колдуу-ла сөөлгү хүннерге чедир өөренир чери хамаанчок, кандыг мергежилди болурун безин шилип албаан болгулаар чүве. Ынчангаш школа дооскан соонда кайнаар дужаарын шилип чадап, аай-дедир ат болуп халып туруп бээр.

А амгы ЕГЭ эпохазында уруглар шагда-ла кандыг адырга ажыл-даар мергежил чедип алырын шилип алган болур. Чүге дизе улуг класстарга-ла өөреникчилерни профилдиг дижир чамдык эртемнерни колдадыр өөредир класстарга хуваай бээр. Оон аңгыда доозукчу 9, 11 класстарга база шак ол хевирлиг шилип алганы мергежилге тааржыр эртемнерге ЕГЭ дужаар. Бо бүгүе немей амгы үениң аныяк-өскениниң кол кезинде келир үезин барык-ла хүнден хүнге планнап, бодап, санап алган болур апарганын база айтып каары чугула.

Ынчалза-даа чылдан чылче ажыл чок аныяктарның, ажыл рыногунга херек чок мергежилдер эдилекчилериниң санының улам көвүдөп олурары улуг айтырыг болуп артпышаан. Ынчап кээрге, аныяктарның мергежил шилип алыры база негелделерге дүүшпейн турар болуп турары ол. Оон кадында доозукчуларга күрүнениң саналдап турар өөренир олуттарының база ук негелдеге дүүшпейн турар дээрзи чугаажок.

Шыны херек, амгы үеде чугула негеттинип турар, алызы барып ажыл муңзавас мергежил шилип алыры дыка нарын айтырыг апарган. Абитуриентиниң дужаап кирип турар үезинде чугула хергелеттинип турган мергежилдер ол доозуп кээп турда, хергелели шагда-ла долуп калган болгулаар. Ынчангаш эртем-билиглиг ажыл чоктар саны чылдан чылче немежиңле турар. Оон алыс ужуру хүн бүрүдө сайзырап, чаарттынып турар амыдыралымыстың агымының шапкынчаанында болуп чадавас. Күрүнениң талазындан бо угланышкынга болдунар-ла хемчеглерниң алдынып турары чугаажок. Бир чыл бурунгаар кандыг мергежилдер ам хергелеттинерин тодарадып каап болур, ынчалза-даа ол эвээш. Бети дизе, беш чыл бурунгаар медээлер турары чугула. Харааданчыг чүве, албан-эзузунун ол хүне үе бурунгаар «өттүр көрүүшкүнү» херек кырында амыдыралдың негелделеринге дүүшпейн баргылаар. Ынчангаш мергежил-

дин шын шилилгези колдуунда-ла ада-иелерниң, доозукчуларның боттарының эгиннеринге чүдүрлүр. Харалаан, амгы хүннерде күш-ажыл рыногунун негелделеринге оларның күзелдери колдуунда таарышпайн турар. Кандыг ада-ие уруг-дарыын дээди эртем-билигге чедиркесевес боор. Ынчалза-даа амдызында бистин республика-выстың күш-ажыл рыногунга колдуу-ла ортумак тускай эртемниг специалистер хергелеттинип турар: тудугжулар, чолаачылар, электрогазохыйындырыкчылар, поварлар, слесарь-септекчилер... А дээди эртемниглерден тудуг инженерлери, инженер-технологтар, эмчилерге негелде улуг. Каш чыл бурунгаар тургустунуп келген негелде езугаар амгы хүннерде экономист, юрист эртемниглер кижии басып каа дег көвүдээн. Юрист, экономист дээди эртемниг ажыл чок кижилер дыка хөй, ол хиреде амгы доозукчуларның аразында ол-ла мергежилдерни чедип алыр сорулгалыг кижилер дыка хөй.

Бо бүгү чүнү көргүзүп турарыл?

Бисте доозукчулар биле ажыл берикчилериниң сонургалдары база хергелелдериниң дүүшпейн турары ол. Оон аңгыда шак бо ийи төлээ-биле күрүнениң кадрлар белеткээр талазы-биле чагыын тургузуп турар албан черлериниң харылзаазы база кошкак болуп турары ол дээрзи чугаажок.

Ынчалза-даа амгы доозукчуларга чүнү сүмелер болурул?

Күш-ажыл рыногунда байдалды эки билип алырын кызыдары чугула. Оон аңгыда ажыы чок дээди эртем биле ажыктыг ортумак эртемниң аразында шилилгени бо-дамчалыг чорудар болза эки. База бир сүме – республиканың келир үезин бодай аарак, мергежилди шилип алыр. Ол чүү дээни ол? Тудуг талазы-биле ажылдың шапкынчылары чугаажок, ынчангаш ол угланышкынга мергежил чедип алыр болза, черле ажырбас. Тудуг-биле холбашкан мергежилдер-ле хөй болгай – инженер, архитектор, дизайнер... Оон аңгыда демир-орук тудуу-биле холбашкан мергежилди шилип алыр болза, база багай эвес. А амдызында эң-не негеттинип турар мергежил – дээди эртемниг эмчи мергежили. Оон аңгыда даштыкы дылдар талазы-биле специалист черле ажыл чок артпас. Бир өске дыл өөренип алгаш-ла, бир күрүнени, бир чонну чаалап ап болур деп мерген чугааны утпас болза эки. Ынчалза-даа кандыг-даа мергежилге тергин билгийлг, эки ажилдаар кижилер үнелеттинер болгай, кол-ла чүүл – быжыг билиг-

ни чедип алыры дээрзин утпас болза эки. Эки специалист хөй санныг кордакчылар аразындан черле ылгалып үне бээр. Ындыг кижии ажыл чок черле артпас.

Кайнаар баарыл?

Тывадан дашкаар өөренир черни колдуунда чарлалдар дамчыштыр шилип, тып алыр болган чүве төлээде, чогуу ук өөредилге чериниң дугайында орта чүнү-даа билбес болгулаарымыс чажыт эвес. Ынчангаш болдунар-ла аргалар-биле ук өөредилге чериниң дугайында байгы медээлерни чыып алырын оралдажыры чугула. Эң-не эки медээ алырының аргазы – ол-ла өөредилге черинде өөренип турар студентилер-биле чугаалажыры. Олардан эң-не шын болгаш чугула медээлерни ап болур. Оон аңгыда ол өөредилге чериниң интернетте адресин дамчыштыр киргеш, чогуур медээлерни ап болур арга бар.

Кандыг айтырыгларже чугула кичээнгейни угландырза экил?

Өөренир чери. Чижээ, чамдык өөредилге черлериниң деканады хоорайның төвүндө хөлчок каасчараш бажында турар, ынчалза-даа студентилерге лекцияларны хоорай кыдыында тар өрээлдерге номчуур боол болур. Ынчангаш өөренир чериниң кайда турарын, кандыг хевирлиин тодарадып алырын кызыдар болза эки.

Оон аңгыда өөредилге черинде спортчу секциялар бар бе, КВН командазы тургустунган бе, студентилер профэвилели бар бе, өөредилге чери даштыкы өөредилге черлери-биле кады ажилдажылганы чорудуп турар бе дээн чергелиг айтырыгларны тодарадып алыры артык эвес.

Дараазында кичээнгейни угландырза чогуур чүүл – өөредилге аудиториялары болгаш кабинеттерин дериттингени, эртем лабораторияларының, спорт залының, электроннуг библиотеканың дээш, өске-даа студент амыдыралга чугула чүүлдерин бар-чогун тодарадып алыр.

Дараазында эң-не шыңгыы кичээнгейни өөредилге чериниң лицензиязынче, аккредитациязынче салыры чугула. Оон башка хек-даваннар дег баштайгы хар-биле үнүп келгеш, дораан чиде бээр өөредилге черлери база тургулаар. Устүндө документилерге немей өөредилге чериниң саналдап турар мергежилдери, факультеттери, кирериниң экзаменнериниң даңзызы, халас (бюджет) болгаш төлөвирлиг олуттарының сан-туну, нинти чуртталга бажынының бар-чогу, бар болза, ында өрээлдериниң

саны дээш, өске-даа чүүлдер дугайында бижиттинген немелде информация турар уjurлуг.

Канчаар кылырыл?

Өөредилге черлеринче документилен дужаар үе чедип келгенде, ол-бо албан черлеринге оочурлар көвүдөп каар. Чүге дизе кээзде кыры кээрге миннип келир тыва «чаңчылывысты» сагып турарымыс ол ийикпе, дужаап киреринге чугула документилен, шынзылга бижиктерни чыып алыры-биле маңашкан абитуриентилер, оларның ада-иелери ол оочурларны «хөөдүп» турары ол. Ынчангаш өөредилге черинче документилен дужаар ырак бетинде чогуур документилен, шынзылга бижиктерни шуптузун четчелеп, чыып алганы дээр. Чижээ, дужаап кирер деп турар доозукчу кандыг-ла-бир чиигелде алыр эргелиг болза, ону бадыткап турар документилен баш бурунгаар четчелеп алыр. Оларның ажыктыг-ажык чогу эгезинде билдинмес-даа болза, алызы барып, ылаңгыя шылгалдалар соонда, ийи кижиниң түннелдери деңежиң келген таварылгаларда, «далайга дамды дуза» боол болур дээрзин утпаза эки. Ындыг чиигелделер көрдүнгөн бөлүктөрни санап бижээп тускай дептер хүлээп алышкын комиссияларынга турар уjurлуг. Ол документилен-биле таныжар эрге абитуриент бүрүзүндө бар. Ол ышкаш дужаап кирер деп турарыңар өөредилге черинче кирериниң дүрүмнери-биле эки таныжып алыры артык эвес. Ол дүрүмнерде ук өөредилге черинче кандыг абитуриентилерни чиигелделиг байдалдарга хүлээп ап болурун база санап бижип каан болур. Дүрүмнерни хүлээп алышкын комиссиязының медээ-информация бээр стендилеринде азып каан турар. Ында көрдүнгөн негелделер өөредилге чери бүрүзүндө аңгы болур.

Документилен дужаапкаш, ол-ла, ажыл доозулган деп бодаан херээ чок. Доктаамал хүлээп алышкын комиссиязынга барып, медээ-информация аскан самбыраларже доктаамал аян-чорук кылып каап турары артык эвес. Чүге дизе өөредилге чери хенертен кандыг-биле немелде документилен негей берип болур азы өске-даа онза байдалдар тургустуна берип болур болгай.

Чамдык таварылгаларда комиссиялар негелделерин эмин эрттир база улгаттыра бергилээр. Чижээ, эмчи шынзылгалары болгаш оолдарга военкоматтан бижидилгени албан эккээр деп негелде тургустунуп болур. Бо таварылгаларда абитуриентилерниң эргелери хажыттынып турар. Чүге дизе эмчи шынзылганы, военкомат бижии болгаш аттестаттың боду өөредилге черинге чүгле абитуриентилерниң студентилер санынче кире бергениниң дугайында дужаал үнгөн соонда, хергелеттине бээр. А экзаменнер дужаарынга болгаш мөөрейге киржиринге ол бүгүнүң херээ чок дээрзи хоойлуда көрдүнгөн. Ынчалза-даа херек документилен черле белеткеп алган турары чугула. Бо амыдыралга чүү-даа туруп болур дээрзи чугаажок.

Сөөлгү үеде доозукчулар документилен хоолгалааш, элээн каш өөредилге черлеринче хары угда дужааптар апарган. Мындыг таварылгада аттестат азы дипломнун

бодун кажан эккээр уjurлугул дээрзин кичээнгейлиг номчуп, биллип алыр. Документилен боду чокта абитуриентини өөредилге черинче хүлээп ап шыдавас. Бо дугайында абитуриентилер болганчок-ла билбес болгулаар. Ынчангаш кире берип болур тургаш, чүгле аттестаттың бодун эккелбээн дээш адын даңзыдан ушта бижидип кааптар таварылгалар тургулаар.

ЕГЭ дугайында каш сөс

Чаңгыс күрүнө экзаменниң түннелдерин чурттуң бүгү хамааты институттары болгаш университеттери (ооң иштинде МКУ база) хүлээп алыр уjurлуг болгай. Ынчалза-даа чамдык өөредилге черлери немелде экзаменнер база чорудуп турарын сагындырып каары артык эвес боор. Бо чылдан эгелеп ЕГЭ-ниң түннелдери ийи чылда күштүг болу бергенин билириңер чугаажок. ЕГЭ түннелдери дээш база апелляция байрип болур. Ону кириериниң чуруму-биле школачыларны баш бурунгаар таныштырган турар уjurлуг.

ЕГЭ түннелдери-биле алган шынзылга бижиниң хоолгаларын абитуриент сонургап турары өөредилге черлериниң хүлээп алышкын комиссиязынче боду чедирип берип азы почта дамчыштыр чорудуп болур. Хүлээп алышкын комиссиялары шуптушынзылгаларны сайгарып көргөш, абитуриент бүрүзүңге алган баллдары-биле бюджеттен хандырынар азы төлөвирлиг олутче кирип турар бе дээрзин дыңнадыр хүлээлгелиг. Мындыг мөөрейниң түннели чүгле доозукчунун бодунун алган баллдарындан эвес, а өске дужаап кирип турар абитуриентилерниң демдектеринден база хамааржыр дээрзи билдингир.

Бир эвес дужаап кирип шыдавайн барза...

Школа доозары, өөредилге черинче дужаап кирери-биле холбашкан айтырыглар доозукчуларга болгаш оларның ада-иелеринге, чоок улузунга дыка берге «стресс-тиг» байдалдарны тургузуп болур дээрзин сактып алыры чугула. Улуг улус-даа канчаар, бичии, улуг амыдыралче чаа-ла дидим эвес баштайгы базымны кылып турар ажы-төлгө шак бо өй эң-не нарын-берге шылгалда болуп турар. Оларның психиказы, сагыш-сеткили, угаан-медерели дыка берге байдалда дээрзин утпас болза эки. Ынчангаш өөредилге черинче дужаап кирип шыдавайн барган таварылгада, бичии кижиге дыка улуг согуг таваржыр. Дужаап кирип шыдавайн баргаш, долгандыр хөй улустан ытпайн, ажы-биле ыглан турган улусту-даа көргөн чадавас боор силер. Оон-даа коргунчуг базымны шак мындыг байдалдыг аныяк кижии кылып болур. Шак бо үеде оларга улуг улустун деткимче чези чугула негеттинер. Өөредилге черинче дооскан дораан кирип шыдавайн баарында коргунчуг чүве чок болгай, ооң-биле бичии кижиниң амыдыралы төнүп калбас. Ынчангаш мындыг байдал тургустунуп келген болза, ажы-төлүңерге деткимче бээрин кызыдыңар. Силерниң деткимченер, чымчак сөзүңер, чылыг көрүңүңер абитуриентиниң белең эвес үлөзүн эдилээн уруу-нарга азы огуларга дыка херек дээрзин утпаңар, эргим ада-иелер.

Чурттакчы чоннуң чизези — 2010

ТОДАРГАЙ СОРУЛГАЛАР
САЛДЫНГАН

Бо чылдың июль 1-де Росстат республиканың Чазак Бажыңыга Сибирь федералдыг округтуң статистиканың девискээр органнарының удуртукчуларының чөвүлел хуралын эрттирген. Чөвүлел хуралдың ажылынга Сибирь-ниң 9 регионнарының статистика эргелелдериниң удуртукчулары, Росстаттың удуртукчузунуң оралакчызы Александр Кевеш, Росстаттың чурттакчы чоннуң болгаш кадык камгалалының статистика эргелелиниң начальниги Ирина Збарская, Росстаттың регионнар аразында кол төвүнүң удуртукчузу Евгений Сычев болгаш Россияның статистиказының парлалга-информация төвүнүң чиңгине директору Вадим Нестеров олар киришкеннер.

Хуралдың киржикчилери экономиктиг кризистин үезинде статистика органнарының ажылының онзагай талазын болгаш бүгү деңгелдин эрге-чагырга органнары-биле кады ажилдаарының айтырыгларын чугаалашканнар. Онзагай кичээнге муниципалитеттерниң ажылының практиказынче угландырган. Ол сорулга-биле Тываның кожууннарынче үнүшкүннерни организаастаан, тодаргайлаарга, хуралдың киржикчилери Таңды, Каа-Хем кожууннарга чорааннар.

Оон-биле чергелештир статистика ажилдакчылары үүрмектеп садар бараан саарылгазында биче бизнестин ажил-чорудулгазының кол көргүзүглерин тодаргай методика-биле, хамаатыларның хууда болгаш дузалал ажил-агыйларында көдээ ажил-агый ажил-чорудулгазының статистиктиг мониторингинин аргадуржулгазын, амгы үениң негелдезинге статистика даңзын чорударының болгаш ажылгаарының онзагай байдалдары-биле танышканнар, ол ышкаш күрүне статис-

тиказының девискээр органнарында ажилдап турар аныяк специалистерге арга-сүмелерни берген.

Кризистин негелдезинге дүүштүр долу болгаш шынарлыг статистика информациязы херек дээрзин сайгарылга үезинде демдеглээн. Биче болгаш ортумак бизнестин ажил-чорудулгазының дугайында банк медээлерин тургузуп кириринге улуг бергелер тургустунуп турар. Ол шупту статистика медээлериниң долу болгаш шынарлыг болурунга салдарлыг.

Хуралдың кол айтырыгларының бирээзинге 2010 чылда болур чурттакчы чоннуң чизезинге белеткел ажилдарының дугайында айтырыг болган. Ирина Збарскаяның чугаазы-биле алырга, бюджет чарыгдалын кызырганындан шыңгыы камналгалыг чоруктуң чурумунга чизени эрттирери көрдүнүп турар. 2009 чылда чизеге 2,4 млрд. рубльдин бюджет чарыгдалы көрдүнгөн болза, оон 30 хуузу кызырып каапкан. 2010 чылда чизе кампаниязының үезинде чүгле 10 млрд. рубльди бээри көрдүнүп турар. Оон 70 хире хуузу 600 муң ажыг чизечилерниң

күш-ажыл төлевиринге баар. Акша-хөреңгиниң чамдык кези күүсекчи эрге-чагырганың чарыгдалын эгидеринге чорудар (бажыңны үндүрүп бээри, транспорт болгаш харылзаа ачы-дузазы дээш, оон-даа өске).

Чизени 12 хонук иштинде эрттирери көрдүнгөн. Чуртка бир чылда 62 муң ажылчын олуттар немей тургустунар. Тывага чизеге 1237 кижини кириштирер, оон иштинде 996 бөдүүн чизечилер, оларның ажыл төлевирин бир айда 5770 рубльге санап турар, оон кырынга район коэффицентизи немейжир. Моон мурнунда эрткен чизеде ышкаш, 2010 чылдың чизези база чурттакчы чоннуң айтырыгларга харыылаары-биле эртер. Чурттап турар чериниң талазы-биле кандыг-бир чылдагаан-биле чизечилерге ужурашпайн барган хамаатылар чизени эрттирер турар турум уастокка барып, чизеледип алырын хоойлу чөпшээрер турар, чамдык таварылгаларда инвалидтер болгаш назылап кырааннар телефон дамчыштыр чизеледип ал болур.

Ирина Збарскаяның чугаазы-биле алырга, 2002 чылдың чизезинден ылгалып турар чүүл чамдык айтырыглардан ойталаар шиитпирни хүлээп алганы болур, оон иштинде хамаатыларның хууда амыдыралыга хамааржыр. Хөй-ниитиниң бодалын айтырганындан алырга, россиянарның 85 хуузу чизениң ужу-дузазын болгаш чугулазын билип турар, 83 хуузу чизечилерни хүлээп алырын болгаш оларның айтырыгларына харыылаарына белен болуп турар.

Сергей ХЕРТЕК.

Мөөрей, мөөрей...

ҮСТҮҮ-ХҮРЭЭ

ААЛЧЫЛАРЫН УТКУП

АЛГАН

Делегей чергелиг дириг хөгжүмнүн XI «Үстүү-Хүрээ» фестивалы июль 5-те чаңчыл езугаар Чадаанада эгелээн.

196 киржикчи-хөгжүмчүлдерден аңгыда, дириг хөгжүмге сонургалдыг 200 ажыг аалчылар аңгы-аңгы чурттардан болгаш Россияның хоорайларындан чедип келген. Германия, Дания, Япониядан хөгжүмчүлдерни болгаш Америкадан сураглыг «Сан-ра» бөлүүн фестивалдың организакчылары уткуп алган. Оон аңгыда ХКК-дан Белоруссия, Украинадан өңүктөр аалдап келген. Новосибирск, Красноярск хоорайлардан хөгжүмчүлдер автобустарлыг четкилеп келген.

Баштайгы хүн фестивалдың киржикчилери майгынарларын тип, белеткел ажилдарын чоруткан. Дүш соонда Чадаана хоорайның стадионунга аалчыларга концерт болган. Кежээ фестивалдың киржикчилери бот-боттары таныжып, танцы-оюннарга киришкен.

Ансамбльдер аразында мөөрейлер эрткилээн. Фестивалдың киржикчилери Үстүү-Хүрээни сонургап көргөн болгаш карнавал-чыскаал болган. Июль 7-де кежээ фестивалдың хаашкынының байырлыг езулалы болган, оон киржикчилери келир чылын база катап ужурашкыже чедир байырлашкан.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

БЕЛ АРЖААНЫНГА
КЭЭП ДЫШТАНЫҢАР

Бай-Тайга кожуунуң Кызыл-Даг сумузунун девискээринде Бел аржаанының чайгы дыштанылга сезону ажыттыганы. Тываның хоорайларының, кожууннарының база Бай-Тайга кожуунуң чурттакчыларын бо аржаанга келгеш, кадыын быжыктырып, дыштанып алырынче чалап тур бис.

Аржаанга дыштанып келген улуг улус 180 рубль, бичии уруглар 90 рубль төлээр. Бирги бөлүктүн инвалидтери халас дыштаныр.

Кызыл-Даг суму
чагыргазы.

Күш чок деп санаар

Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу техникумун дооскан дугайында Алдынай Валерьевна ХОМУШКУГА 2005 чылдың июнь 9-та тывысканы СБ 6063430 дугаарлыг дипломнуң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Маадыр Шимидтович МОНГУШТУҢ Таңды кожуунуң Межегей школазын доосканының дугайында 2006 чылдың июнь 14-те тывысканы В №3150181 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Аас-кежикти күзедивис!

Хүндүлүг башкыыс

Юрий Николаевич Ооржакка!

Бистин Енданнар аймааның ук-төөгүзүндөн аал-чурту болур Бай-Тайганың Кара-Суг бажының дагылгазын чылдың-на эрттирер берип чоруур буянның үүле-херээ дээш башкыыска өөрүп четтиргенивисти илередип, быжыг кадыкшылды, аас-кежикти күзедивис.

Енданнар аймаандан.

Юбилейиңер-биле!

Бежен харлаан хеймер дунмам Алексей Монгушович
БАЗЫР-ООЛГА тураскааттым.

ЭРЕСПЕЙИМ

Эртенги хүн херелдери
Эргий суйбааш, шонуп турар,
Аай-дедир аргышканнар
Аалчы болуп, шайлап эртер,
Ада-иен төрөөн суурун
Алгал ырлыг Хандагайты.

Ада-мөзү кижизиткен
Алексейиң, Андрейиң
Аныяктар мөөрейинге
Аралаштыр шүглүп үнгеш,
Алдан дөрттер аразында
Ады алгып, шүглүп турлар.

Чашкы шаанда тавангайың
Чарылгыже маңнап өскөн,
Чаан мөге сүрлүг бодун
Чараш болгаш
чаптанчыг ийин.

Ажыл-иш дээш аккан дерин
Арат чонун хүндүткели,
Шаңнал, мактал дээдизин
Чазак сеңээ тыпсып берди.
Бежен харлыг эреспейим,
Бажың чыттааш,
чассыдып каайн!

Демин чаа-ла дөңгүр оолчук
Тергиин дирткен ада болдун.

Улуг акызы Сарыг-оол Санчы.
Кызыл хоорай.

Чыглыылыңар!

КГПИ-ниң физмат, филфак, биохимниң 1974 чылда доозукчулары! Июль 11-де 12.00 шакта Ленин шөлүнге тураскаал чанынга чыглыылыңар!

Харылзажыр тел: 5-29-42, 3-74-20.

Сот: 923-380-5123, 923-361-2333.

Юрист хереглеттинип турар

Тыва Республиканың Культура салгалының объектилерин камгалаар талазы-биле албанга конкурс үндезининге юрист дарый хереглеттинип турар.

Эргежок чугула документиленниң даңзызын болгаш конкурска киржир негелделерни тодаргайы-биле дараазында адрестен билип ал болур: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, бажың 100, каб. 68, тел.: 2-11-78.

ДЫҢНАДЫГ

Бии-Хем кожуунуң чагыргазының чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының килдизинге Россия Федерациязының хамаатызы Олег Күдер-оолович Ховалыг Бии-Хем кожуунун Туран хоорайның Титов кудумчузунда (аэропорт чанында) ниити шөлү 1500 дөрбелчин метр чер участогун хууда чуртталга тудуунга чурттакчылыг суурнун чер участогундан арендага бээриниң дугайында билдиришкенин кириген.

Бии-Хем кожуун чагыргазының чер болгаш эт-хөреңги хамаарылгаларының килдизи күштүг болуп турар хоойлужудулга-биле ук информацияны парлап үндүргөн хүнден 30 хонуктуң дургузунда билдиришкенин болгаш ол билдиришкенин талазы-биле бижимел удур саналдарны хүлээп алыр.

Тываның күрүне университети, филология факультети тыва болгаш ниити дыл эртемнериниң кафедрасының улуг башкызы, филология эртемнериниң кандидаты

Чодураа Савыковна
ОНДАРНЫҢ

аар аарыгның хайы-биле чоок кижилеринден, ынак уругларындан чарлып чорутканы-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илередип, эргим авазының, уругларының ажыг-шүжүүн үлежип тур.

ШЫН

Индекс 667000.

Кызыл хоорай,

Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyn@tuv.ru (shyn@tuv.ru).

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 7350. Чагыг 75. Номерни парлалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729. Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.